



Öğr. Gör. Fatma Ayan

<https://orcid.org/0000-0001-6731-9559>

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Muğla / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/05n2cz176x>

## Azerbaycan Türkçesinde Nitq (Konuşma) Etiketleri Ve Bu Etiketlerin Anlam Bakımından Sınıflandırılması

### Nitq (Speech) Tags in Azerbaijani Turkish and the Classification of these Tags in Terms of Meaning

#### ÖZET

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tek başına kalıp sözleri içeren herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Nitq medeniyeti (konuşma kültürü) içerisinde “nitq etiketleri” şeklinde yer almaktadır. Nitq etiketleri Türkiye’de de kullandığımız selamlaşma, vedalaşma, evlenme, karşılama, doğum, ölüm, evlenme gibi durumlarda söylediğimiz kullanılması gelenek olmuş, nezaket veya görgü kurallarıdır. Nitq etiketleri, diyalog ve iletişim sırasında uygun davranışların belirlenmesine yardımcı olan sosyal kurallardır. Nitq etiketleri, insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak ve sosyal ilişkileri geliştirmek için kullanılır. Nitq etiketleri, farklı kültürler arasında farklılıklar gösterir ve kişilerin yaş, cinsiyet, sosyal durum vb. gibi faktörlere göre değişebilir. Nitq etiketlerine uygun davranmak, iletişim sırasında daha profesyonel ve saygın bir görüntü verir ve diğer kişilerle daha olumlu bir ilişki kurmanıza yardımcı olur. Azerbaycan Türkçesinde nitq etiketleri esasen görgü kuralları çerçevesinde işlenen uygun hitap şekli, saygı ve nezaket kurallarıdır. Bu çalışmada Azerbaycan dilciliğinde nitq etiketleri ve yeri anlatılacak, sınıflandırması yapılacak ve örneklerle ele alınacaktır. Çalışma Azerbaycan Türkçesinde konuşma etiketlerinin ayrıntılı bir şekilde verilerek, iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymasından önem taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Azerbaycan Türkçesi, nezaket kuralları, nitq etiketleri.

#### ABSTRACT

There is no study in Azerbaijani Turkish that includes formulaic words alone, as in Turkey Turkish. It is included in the nitq civilization (speech culture) in the form of "nitq tags". Nitq tags, which we also use in Turkey, are a tradition, courtesy or etiquette to use in situations such as greeting, farewell, marriage, welcome, birth, death, and marriage. Nitq tags are social rules that help determine appropriate behavior during dialogue and communication. Nitq tags are used to facilitate communication between people and improve social relationships. Nitq labels vary across different cultures and vary depending on people's age, gender, social status, etc. It may vary depending on factors such as. Acting in accordance with Nitq tags gives a more professional and respected image when communicating and helps you establish a more positive relationship with other people. In Azerbaijani Turkish, nitq tags are essentially the rules of appropriate address, respect and courtesy, processed within the framework of etiquette. In this study, nitq tags and their place in Azerbaijani linguistics will be explained, classified and discussed with examples. The study is important in that it reveals the similarities and differences between the two languages by giving speech tags in Azerbaijani Turkish in detail.

**Keywords:** Azerbaijani Turkish, rules of courtesy, nitq tags.

#### 1. NİTQ, NİTQ MEDENİYETİ, ETİK VE ETİKET KAVRAMLARI

Azerbaycan Türkçesinde “nitq etiketleri “konusuna geçmeden önce “nitq”, “nitq medeniyeti”, ”etik” ve “etiket” kavramları hakkında bilgi verilecektir. Nitq ve nitq medeniyeti birçok çalışmada birbirinin yerine kullanılmıştır. Her iki kavramın farklılığını Cəfərov şu şekilde açıklamaktadır:

Nitq: Dil işaretlerinin kurallara uygun olarak sıralanmasıdır.

Nitq medeniyeti: İnsanların bazı durumlarda iletişim maksadıyla dilden çok yönlü olarak, zorluk çekmeden yararlanmasını sağlayan dilin unsurlarıdır (Cəfərov, 2009, s. 11)

Axundov ise çalışmasında nitqi şu şekilde tanımlamaktadır: İnsanlar arasında dil vasıtasıyla hayata geçirilen fikir mübadelesi ve iletişim sürecidir (Axundov, 1979, s. 73).

Azerbaycan Türkçesinde “Nı̄tq etiketleri” “Nı̄tq medeniyeti” içerisinde yer almaktadır. Hüseynov çalışmasında nı̄tq medeniyetini şu şekilde tanımlamaktadır: Dilin fonetik ve sözcüksel sistemi hakkında derin bir bilgiye sahip olmanın yanı sıra, yerleşik normlara günlük iletişimde yer vermek ve ondan yararlanmak nı̄tq medeniyetidir (Hüseynov, 2010, s. 18).

Həzənzdə vd. medeni bir konuşma için sadece edebi dilin kurallarına riayet etmek yeterli değildir. Nı̄tqın (konuşmanın) tam olarak doğru bir şekilde karşı tarafa ulaşabilmesi için etik yönünden ahlaki önem gösteren söz ve ifadelerden de yararlanmak zorunludur, demektedir (Həzənzdə vd., 2016, s. 30).

Yusifov çalışmasında nı̄tq medeniyeti (konuşma kültürü) o kadar önemli bir dilbilim dalıdır ki, bilgi alışverişinin doğru inşası, yayılması, iletilmesi ve okunabilirliğinin normlarının mükemmelliğine ve sürdürülebilirliğinden daha fazla bağlıdır, demektedir (Yusifov, 2019, s. 7).

Yusifov’a göre nı̄tq medeniyetinin normlarının birleştirilmesi, küresel bilgi döngüsünün en acil sorunlarından biridir. Çalışmasında konuşma kültürünün Azerbaycan dili için önemini şu şekilde açıklamaktadır: Azerbaycan dili şu anda bağımsız bir devletin resmi dili olarak uluslararası bilgi alanının eşit bir konusu haline gelmiştir. Bu anlamda Azerbaycan dilini uluslararası toplantılarda, sempozyumlarda özgürce kullanma imkanı vardır. Buna ek olarak, uluslararası anlaşmaların, muhtıralar gibi resmi belgelerin Azerbaycan dilinde verilmesi ve bunların bir dilden diğerine çevrilmesi, konuşma kültürünün normlarının iyileştirilmesine büyük ölçüde bağlıdır. Ayrıca, resmi etkinliklerde yazılı belgelerle birlikte sözlü konuşma normlarının iyileştirilmesi, çağın ve zamanın önemli bir şartı haline gelmiştir. Bu nedenle, yazılı dille birlikte, sözlü konuşmada da uygun normların uygulanması gerekmektedir. Yazılı dil normlarında birçok ilerlememiz olmasına rağmen, burada bazı boşlukların hala devam ettiğini söylemek gerekir. Sözlü dil aşamasına gelince, bağımsız devletçilik konusunda önceki zamanlara göre ölçülemez gelişmeler olduğu kabul edilmelidir. Zaten sözlü konuşmada, serbest konuşma becerileri önemli ölçüde gelişmiştir, herhangi bir içeriği dinleyiciye ulaştırmak için çok önemli bir deneyim elde edilmiştir. Konuşmalarda, raporlarda, derslerde tutarlılığa, mantığa özel bir dikkat vardır. Ancak bununla birlikte, sözlü dilin normlarını günün en önemli gereksinimlerinden biri olarak sistemleştirmeye ve stabilize etmeye yönelik sorunlar önümüzde durmaktadır (Yusifov,2019, s. 7).

“Etiket” kelimesi, “etika” kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Diğer insanlara saygıya dayalı genel kabul görmüş davranış kurallarını yansıtmaktadır. Bu iki kavram genellikle karıştırılmakta veya birbirini yerine kullanılabilir. Etiket kelimesi, “etika” kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Diğer insanlara saygıya dayalı genel kabul görmüş davranış kurallarını yansıtmaktadır. Bu iki kavram genellikle karıştırılmakta veya birbirini yerine kullanılabilir.

Etik, medeni, kibar konuşmayı ve insanların birbirlerine, topluma insanlara karşı tutumlarını düzenleyen ahlak normlarını içerir (Hüseynov, 2010, s. 224)

Etik:1. ahlak, terbiye ve maneviyat hakkında felsefi bakış.2. herhangi bir sınıfın, topluluğun ahlak kuralları.

Etiket kelimesi Fransızca kökenlidir ve merasim, teşrifat anlamlarını taşımaktadır. Bu kelime önceleri bir eşyanın üzerine yapıştırılan üzerinde onun adı, fiyatı vs. olan yarlıq (etiket) anlamına gelmekteydi. Fakat sonra saray merasimleri ve kutlamaların Avusturya sarayında yapılmasından sonra etiket kelimesi ikinci bir anlamı ile başka dillerde de kabul edildi. Şu anda etiket kelimesi: 1. Monarşi saraylarında, diplomatik dairelerde kabul edilmiş davranış kuralları 2. Herhangi bir toplulukta kabul edilmiş davranış ve nezaket kuralları anlamına gelmektedir (İsmayılova, 2016, s. 90).

İsmayılova etik ve etiketin farkını şu şekilde açıklamaktadır: Etik insanın iç alemini, manevi zenginliğini, ahlaki normlarına şekillendirir. Nı̄tq etiketleri ise dış dünya ile bağlantı kuran etik davranış normlarını içermektedir, demektedir (İsmayılova, 2016, s. 90).

Cəfərov, çalışmasında etiket kavramını şu şekilde açıklamaktadır: İnsanlar çevrelerindeki insanlarla iletişimde, çoğu zaman kültürel söylemin etiketlerini oluşturan, çeşitli amaçlar için kullanılan bir dizi cümle kullanırlar. Bir zamanlar hükümdarlar mahkemelerde, diplomatik çevrelerde kullandıkları davranış kurallarına ”etiket” deniyordu. Şu anda herhangi bir toplumda kabul edilen davranış ve nezaket biçimlerine “etiket” denmektedir. Bu ifadeler, ulusal düşünceye, halkımızın etnografya geleneklerine uygun olarak geliştirilen hazır konuşma kalıpları, her durumda insanları memnun eden, onları duymaktan hoşnut oldukları, muhatabın faaliyetlerini yönlendiren, karşılıklı anlayışı sağlayan etiketlerdir. Dilimiz bu tür ifadelerle zengindir. İnsanların günlük konuşma faaliyetlerinde, dünya görüşleri, okuryazarlık derecesi, dile karşı bilinçli tutumları nedeniyle renkli ifadeler sıklıkla kullanılır (Cəfərov, 2009, s. 140).

Vəliyeva, çalışmasında ”etik ” ve ”etiket” terimlerinin anlam, ses ve uygulama alanında yakın anlamı olan kelimeler olduğu için birbirleriyle karıştırılabildiğini ifade etmektedir. “Etiket ” Fransızca bir kelimedir.

"Etik" Latince bir kelimedir. "Etiket" kelimesi Fransızca'da iki anlamla kullanılır: 1) etiket, yazı; 2) tören. "Etiket" kelimesinin Latince'de de iki anlamı vardır: 1) Ahlak, eğitim ve ahlak hakkındaki felsefi teori, toplumsal bilinç biçimlerinden biri 2) Herhangi bir sınıfın, toplumun ve sosyal organizasyonun ahlaki kuralları. "Etiket" kelimesi hem "etiket" hem de "konuşma normu" olarak kullanılmaktadır, Etik, ahlakın kurallarını kapsayan felsefi bilimin çalışma alanına girmektedir. Etiket, toplumdaki davranış kurallarını kültürel, etik ve ahlaki normlara uygun olarak yansıtmaktadır (Vəliyeva, 2018b, s. 59).

## 2. NİTQ ETİKETLERİ

Evensel kültürün ayrılmaz bir parçası olarak konuşma kültürü, aynı zamanda ait olduğu halkın etnik-ulusal ve sosyo-estetik değerlerinin taşıyıcısı olarak hareket ederek, tarihi geçmişinin ve kültürel düzeyinin bir sembolüdür. Her halkın dilinde olduğu gibi, Azerbaycan dilinde halkın ulusal düşüncesinin, ahlaki ve etik değerlerinin ifadesi olan bir grup kelime ve ifade vardır. Azerbaycan dilbiliminde, bu kabileden gelen ifade ve sözcük gruplarına nitq etiketleri denir. Nitq etiketleri, sabit yapı taşıyan iletişim amacıyla günlük yaşamda kullanılan konuşma yapıları olarak kabul edilir. Onlar sadece toplumdaki davranış normlarının düzenleyicileri değil, aynı zamanda kültürel iletişimin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynarlar. Konuşma kültürü -iletişim süreci-nitq etiketleri hepsi birbirine bağlıdır.

Nitq etiketleri, toplumdaki kişilerarası ilişkiler sisteminde kalıplaşmış davranışların ahlaki ve etik normlarının düzenleyicileri olarak hareket eder ve doğrudan davranış etiği ile ilişkilidir. Çeşitli konuşma ve iletişimsel durumlarda kullanılan nitq etiketleri, kalıplaşmış hazır dil modelleridir. Nitq etiketleri, norm olarak kabul edilen belirli bir duruma uygun etik ifadelerin seçilmesini gerektirir.

Vəliyeva çalışmasında nitq etiketlerini şu şekilde tanımlamaktadır. Nitq etiketleri; sürdürülebilir, ulusal değerler içinde yer alan iletişim biçimlerinin bir sistemidir. İnsanlar arasındaki ilişkileri düzenler ve ahlaki normlarını, değerlerini yansıtır. Nitq etiketleri, konuşmanın davranış kurallarını içeren bir etik davranış kültürü oluşturur. Buna ek olarak, insanların sözlü ve sözsüz davranışlarını tanımlayarak insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin bir tezahürüdür. Vəliyeva'ya göre nitq etiketleri, her toplumun konuşma davranışının formülleri, iletişimin stereotipleridir. Onlar sadece toplumdaki davranış normlarının düzenleyicileri değil, aynı zamanda kültürel iletişimin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynarlar. İletişim sürecine katılım, konuşmanın kültürel özelliklerine ve niteliklerine hakim olmadan mümkün değildir. Sözlü konuşma becerilerinden yoksun ya da herhangi bir düzeyde sahip olmayan bir kişi iletişimden uzak kalır (Vəliyeva, 2018b, s. 59).

Toplumda var olan kişilerarası ilişkiler sisteminde nitq etiketleri, iletişim amacıyla günlük hayatta kullanılan, sabitlik taşıyan konuşma yapıları olarak kabul edilir. Nitq etiketleri dilde bir sistem oluşturur, bir dizi bileşenden oluşur ve Azerbaycan dilinde bulunan özel kelimeler veya sözcük kombinasyonları ile ifade edilir. Nitq etiketleri, amaçlarına ve kullanım alanlarına bağlı olarak türlere ayrılır: Müraciət qaydaları (iletişime geçme kuralları), şad və ya pis xəbərləri çatdırma (iyi ya da kötü haberlerin iletilmesi), danışanın fikrinə münasibət bildirmək (konuşmacının görüşüne yorum yapılması), söhbətə qoşulma (sohbete katılma), verilən sualları cavablandırma qaydaları (sorulan sorulara cevap verme kuralları) gibi bileşenleri içerir (Vəliyeva, 2018b, s. 59).

Nitq etiketleri, toplum tarafından dil-konuşma temasını belirli bir düzeyde kurmak, onu korumak ve genel olarak kabul edilen o topluma özgü sürdürülebilir konuşma yapılarıdır. Nitq etiketleri, insanların selamlama, hayranlık duyma, istek, özür dileme için kullandıkları iletişim biçimlerini içerir. Hazır iletişim kalıpları, kişilerin iletişim kurması, bu ilişkileri sürdürmesi ve konuşma sürecinde oluşan iletişimsel uyumun sürdürülmesi gibi konulara hizmet etmektedir (İsmayılov, 2017, s. 34).

Nitq etiketleri sisteminin unsurları, sözcüksel düzeyde özel kelimeler, sabit birleşmeler, özel iletişim biçimleri gibi farklı dil birimleri seviyelerinden oluşmaktadır (İsmayılov, 2017, s. 33).

İsmayılov çalışmasında nitq etiket kalıpları ve normlarının kullanımı, dilin tüm dönemlerine görüldüğünü ve bu dönemlerin her birinde, kullanılan konuşma etiket kalıplarının sosyal katmanlara göre farklılaştığını ifade etmektedir. Dede Korkut destanlarının dilinde bunu şu örneklerle açıklamaktadır: Eğer Kazan Han, Karaca çobanıyla yaptığı konuşmada "ağzın qurusun", "dilini çürüsün" ifadelerini kullanıyorsa, bu konuşma kalıpları Oğuz beyleriyle iletişimde kullanılmaz. Aynı zamanda Oğuz beylerin Kazan'a başvururken kullandıkları konuşma kalıbı da farklı hale gelir. Buna destanlarda sıklıkla kullanılan "Ağam Qazan" ifadesi de örnek gösterilebilir (İsmayılov, 2017, s. 35).

Dilin sosyal farklılaşmasının modern unsurları, belirli bir sosyal sınıfa ait konuşma kalıplarını da meydana getirmektedir. İsmayılov bunu şu şekilde örneklemektedir: Örneğin, "Qədəş, bu nə söhbətdi?" şaha

kullanılan adlandırmalar, Şah'ın sarayındaki konuşmalar doğal olarak halkın konuştuğu dilden, hazır biçimlerden ve sözdizimsel yapılardan farklı unsurlara sahiptir. Azerbaycan masallarında işlenmiş “Şah sağ olsun”, “qibleyi-aləm” gibi kalıpları, hayatın alt kesimlerinin konuşma görgü kurallarında bulmak imkansızdır. Bu sınıfın temsilcileri, “a kişi”, “ayə”, “ə”, “qardaş”. vb. kelimelerini birbirlerine seslenmede kullanırlar (İsmayılov, 2017, s. 35).

İnsanlar sürekli olarak sözlü konuşma yoluyla birbirleriyle iletişim kurarlar. Sözlü konuşmanın karşılıklı iletişimsel değişimine uygun olarak, belirli etiketler de oluşur. Sözlü konuşmada nitq etiketleri, insanların sosyal, kültürel ve günlük yaşamlarında köklü olan belirli geleneklerle yaşar ve zenginleşir. Sözlü konuşma etiketleri de bilgilendirici bir nitelik kazanır. Bu nedenle halkın sözlü konuşmasının etiketleri kendi ulusal sınırları içinde kalmamaktadır. Diğer halklarla iletişim ve ilişkiler sonucunda, ulusal konuşma etiketleri evrensel konuşma etiketlerinin kullanımıyla da zenginleştirilir (Yusifov, 2019, s. 371-372).

İletişim sürecinde muhatabı etkilemek için en sık kullanılan konuşma eylemlerinden biri nitq etiketlerinin içeriği, kullanım alanlarına, kişilerarası ilişkilerin yakınlığına ve ulusal-kültürel, dini, sosyo-politik faktörlere bağlı olduğunu ifade eden Ağayeva, iletişim sürecinde konuşma etiketlerinin doğru kullanımı, taraflar arasındaki ilişkilerin temel taşlarından biridir, demektedir (Ağayeva, 2021, s. 11)

Nitq etiketleri ayrı ayrı değil, kullanıldıkları bağlamda incelenmelidir. İçeriğe bağlı olarak, ifade ettikleri anlam da değişebilir. Örneğin, "saatin var mı?"- eğer soru cümlesi sokaktaki birine hitap ediyorsa, soruyu soran kişinin saatin kaç olduğunu merak ettiği bağlamdan anlaşılmaktadır, eğer bir antrenör tarafından herhangi bir eğitimde sorulursa, aynı zamanda saati öğrenmeye de yönlendirilebilir veya bu aynı zamanda antrenörün katılımcılara saatle ilgili olarak göstermek istediği bir deneyim olabilir. Ayrıca, soruyu ikinci kişiden çoğul olarak sormak (siz) tarafların resmi ilişkilerde olduklarını gösterir (Ağayeva, 2021, s. 12)

Nitq etiketleri herhangi bir koşulda başka bir kişiyle bağın nasıl kurulacağını, sürdürüleceğini veya kopacağını açıklar; Nitq etiketleri, konuşmacı ve muhatabı, tanıdıkları, yaş eşitliği, kişisel ilişkiler, hizmet durumu, iletişimin resmi ve gayri resmi bir ortamda gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında sosyal bilgileri aktarır. Etiket formları nezaket için (sağ olun, teşekkür ederim, üzr istiyorum, bağışalayın vb.) selamlaşma ve vedalaşma için (salam, sağ ol, görüşenədək, vb.) kelimeleri içermektedir. Nitq etiketleriyle görgü kuralları anlamında, konuşma davranışının gelişmiş kuralları, iletişimin kalıplaşmış konuşma formülleri kastedilmektedir (İsmayılova, 2016, s. 91).

İsmayılova'ya göre nitq etiketleri ulusal niteliktedir. Her halkın kendi konuşma görgü kuralları vardır. Konuşma dili davranış sistemini yaratmıştır. Bunu iki örnekle şu şekilde açıklamaktadır: V. Ovchinnikov, "Vetka Sakuri" adlı kitabında Japonların konuşma görgü kurallarının özgünlüğünü şu şekilde anlatmaktadır: “İnsanlar mümkün olan her şekilde "hayır", "yapamam", "bilmiyorum" kelimelerinden kaçınmaya çalışırlar, konuşma sırasında dolaylı olarak, sanki bu doğrudan söylenebilecek bir kelime değilmiş gibi, dolaylı olarak bir ipucu ile cevap vermeye çalışırlar;” İkinci bir fincan çaydan vazgeçse bile, konuk “yox.cox sağ olun” ifadesinin yerine " mənə belə də çox xoşdur (Ben çok mutluyum)" ifadesini kullanır. Fransızlar somutluğu, doğruluğu, netliği severler. Bir başka örnek ise Fransızcada “gülümsedi”, “şu anda elini salladı” gibi cümleler söyleyemezsiniz. Çünkü onun hüznü bir ironiyle mi yoksa öfkeyle mi gülümsediğini açıklamamız ya da neden, elini nasıl salladı? acıma ya da üzüntüden mi yoksa dikkatsizce mi? Bunu açıklamak zorunda kalabilirsiniz (İsmayılova, 2016, s. 91).

İsmayılova çalışmasında Amerika'da nitq etiketlerinin oluşumu konusu da Amerika okullarında çok ciddiye alındığını ifade ederek şunları söylemektedir: Örneğin, çocuğunuzun arkadaşları doğum gününe gelirse, her birine yanıt olarak bir "kartpostal" yazmanız gerekir. "Geldiğiniz için çok teşekkür ederim. "Hediye çok güzeldi" ve çok teşekkür ederim, en iyi hediye senin vb. Rusçada da birçok dilin konuşma görgü kurallarının ayırt edici özelliklerini ayrıntılı olarak açıklayan " Nitq Etiketleri" adlı bir kitap yayınlanmıştır. Burada birçok dilin nitq etiketlerinin ayırt edici özellikleri açıkça belirtilmiştir: Rusça-İngilizce, Rusça-Fransızca, Rusça-Almanca, bu dillerdeki sabit nitq etiketlerinin ifadelerinin ilişkileri verilmiştir. Örneğin: Rusça ve İngilizcede selamlaşma, teşekkür etme, özür dileme, tebrik etme gibi oluşumlarla birlikte, Rusça ve İngilizcede yabancılara söylenen " sen" ve "siz " arasında resmi bir fark olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamsal incelik biçimi, "siz" tonlama ile ayırt edilebilir, demektedir (İsmayılova, 2016, s. 92).

Vəliyeva çalışmasında nitq etiketlerinin çeşitli iletişim durumlarında yaygın olarak kullanıldığını, ana kriterin durumsallık olduğunu, diyalogun hangi yönde ilerleyeceğine, kültürel iletişimin doğasının açıklanmasının doğrudan duruma bağlı olduğunu ifade etmektedir. Nitq etiketlerinin biçimlerinin kullanımı, durumsal türlerle bağlantılı olarak belirlenir. Durumsal tipler resmi, gayri resmi, yarı resmi

yönlere var olurlar ve aynı zamanda tanışma derecesinden, konuşma katılımcılarının sosyal statüsünden, eğitimlerinden, konuşma katılımcılarının sayısından da etkilenirler. Nitq etiketleri durumların doğru bir şekilde değerlendirilmesini ve bu durum için sabit olarak kabul edilen doğru ifadelerin seçilmesini gerektiren görgü kurallarıdır (Vəliyeva, 2018b, s.59).

Vəliyeva konuşmanın etik davranış kurallarına ve etik normlara uygun şekilde olması gerektiğini ifade etmektedir. "Etik, insanların belirli bir toplum içinde birbirlerine karşı tutumlarını düzenleyen kibar konuşma ve ahlak kurallarını içermektedir." şeklinde tanımlamaktadır. Vəliyeva, nitq etiketlerini görgü kuralları içerisinde almaktadır. Çalışmasında, insanların kültürel iletişimini ve konuşma davranışlarını düzenleyen bir etik kurallar sistemi içeren çeşitli konuşma durumlarında kullanılan toplum tarafından kurulan konuşma formüllerine nitq etiketleri adını vermektedir (Vəliyeva, 2018b, s. 60).

Vəliyeva çalışmasında değişen dünyayla birlikte nitq etiketlerinin de değişebileceğini, bazılarının unutulup yerine yenilerinin kullanılmaya başlanılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir. Nitq etiketleri eskiyi ve modernliği birleştirebilir. Eski konuşma geleneklerini muhafaza etmelerine rağmen, modern çağda meydana gelen ve toplumda hızla gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan nitq etiketlerinde değişiklikler gözlemlenmiştir. Nitq etiketleri bu gelişmelere bağlantılı olarak meydana gelen değişikliği doğrudan yansıtmaktadır (Vəliyeva, 2018b, s. 61).

Vəliyeva çalışmasında ayrıca bir milletin ortak olarak kullandığı nitq etiketlerinin o dilin kullanıcıları tarafından bilinmesi gereken birtakım faktörlere göre oluştuğunu ifade etmektedir. Bu faktörler şu şekildedir: "Birincisi, halkın dilsel ve konuşma faaliyetlerinden kaynaklanan bir dizi ifade bulunmalıdır. İkincisi, bu cümle yığını, konuşmacı ve dinleyici de dahil olmak üzere dil ekibinin üyeleri tarafından bilinmelidir. Üçüncüsü, nitq etiketlerinin ifadelerinin beklenti ve ihlal durumlarını belirleyen kurallar olmalıdır. Dördüncüsü, nitq etiketlerinin ifadelerinin belirli konuşma koşullarıyla ilişkili olduğunu bilinmelidir (Vəliyeva, 2018b, s. 61).

Nitq etiketlerinin konuşma kültürü ve görgü kuralları içerisindeki önemini fark eden Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bu konunun eğitim programına dahil edilmesiyle ilgili Vəliyeva şunları söylemektedir: Hayata geçirilen yeni eğitim programı çerçevesinde, ana kriterlerden biri konuşma kültürünün oluşumu olarak kabul edildi. Modernliğin gereklerini karşılayan, ülkelerinin siyasi, ulusal ve manevi çıkarlarını temsil edebilen kişilerin akıcı konuşma becerilerine sahip olmaları gerekir. Bu nedenle, konuşma eğitimi, eğitimin en umut verici görevi olarak ortaya konmaktadır. Azerbaycan dilini öğretme konusunun temel amacı, akıcı konuşma becerilerine sahip bir kişinin oluşmasıdır. Bu amaca ulaşmak için, öğrencilerin konuşma eğitimi için eğitim ve öğretim çalışmaları planına etik ve kültürel konuşmanın oluşumu dahil edilmiştir (Vəliyeva, 2018a).

Vəliyeva, ortaöğretim okullarında Azerbaycan dili derslerinde konuşma görgü kurallarının geliştirilmesinin önemli bir konu olarak ortaya koymuş ve çalışmasında bunula ilgili şunları söylemektedir: Nitq etiketlerinin okulların V-XI sınıflarında okutulmasının öngörülmesi tesadüf değildir. Bu konunun önemi öncelikle nitq etiketlerini taşıyan işlevlerde kendini gösterir. Nitq etiketlerinin iletişim kurma işlevi iletişim sürecinde gerçekleştirilir. Bu işlevin etkin kullanımı, okul çocuklarının nitq etiketlerinin doğru bir şekilde ele alınmasıyla sağlanır. Nitq etiketlerinin öğrenciler tarafından doğru olarak kullanılabilmesi için, öğretmen onları ele alındıkları durumlara aşina hale getirmelidir. Bunu doğrudan görsel olarak veya metin üzerinde çalışarak yapabilir. Görsel olarak öğrenme, "rol yapma oyunu" çalışma yöntemi kullanılarak oluşturulabilir.

Öğrencilerin nitq etiketlerini öğrenirken kazanacakları nitelikler şu şekilde gruplandırılabilir:

\* Toplumda, insanlarla kültürel olarak iletişim kurabilecekler, odaklanmış, düşünceli ve etik bir konuşma yapabilecekler.

\* Nitq etiketleri, ait oldukları halkın etik ve ahlaki değerlerinin somutlaşması olduğundan, öğrenciler ulusal ve manevi eğitimi alan kişiler haline gelecektir.

\* Nitq etiketleri toplumdaki davranışların etik normlarının düzenleyicileri olduğu için, öğrencilerin bunları öğrenmeleri ve beceri ve alışkanlıklara dönüştürmeleri öğrencilerin etik tutum ve davranışlar sağlayacaktır. (Vəliyeva, 2018d).

Vəliyeva, bir başka çalışmasında V-IX sınıf arası öğrencilerin ders kitaplarında yer alan nitq etiketleriyle ilgili etkinlikler hakkında şu bilgileri vermektedir:

Ortaöğretim okullarının V sınıfı için yazılan “Azərbaycan dili” dərslisi giriş, “Ailə və məktəb”, “Niyə belə deyirik?”, “Mənəvi dəyərlər”, “Tarixi-mədəni abidələr”, “Ana təbiət”, “Tarixdə iz qoyanlar”. Her bölümün sonunda, dil kurallarına görə təkrarlamayı sağlamaq üçün fərqli aralıklarla ödəvler və alıştırma örnəkləri ve ders kitabının sonunda “izahlı lüğət” verilmektedir. Azərbaycan dili öğretimine sahip ortaokulların VI. Sınıf öğrencileri için derlenen “Azərbaycan dili” dərslisi “Fərd və cəmiyyət”, “İxtiralar və kəşflər”, “Dəyərlərimiz”, “İncəsənət”, “Hikmət xəzinəsi”, “Qədim dünya”. Her bölümün sonunda genelleştirici bir təkrar yerləşir. Ve ders kitabının sonunda, "sözlük" başlığı altında ders kitabında kullanılan kelimelerin bir açıklaması verilmektedir. "Əlvida", "Bilmirəm" adı ile verilen metinlerde sorulan sorulardan birinde, kelimenin anlamını doğru kullanıp kullanmayacağına dair sorular sorulmuştur. Öğrencilere “Əlvida”, “sağ ol”, “xudahafız” kelimelerinin hangi noktada kullanıldığını sormaktadırlar (Vəliyeva, 2018a).

Nitq etiketleri, iletişimde bir dizi temel dil işlevini yerine getirir. Vəliyeva makalesinde nitq etiketlerin işlevlerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Kontakt yaratma (İletişim yaratma işlevi): Bu işlev iletişim sürecinde uygulanmaktadır. İnsanların birbirleriyle iletişim kurmasına, ilişkiler kurmasına yardımcı olur.
2. Apeyativ (Temyiz işlevi): Bu işlev, hitap edilen kişinin hedef olup olmadığını alıcıya bildirir. Temyiz işlevi, iletişimin ortaya çıkması, diyalogun uygulanması için ana araç olarak hizmet eden müraciət (İletişimi başlatan) formüllerini içerir. Müraciət formülleri, bu işlevle çağrılan kişiye bildirir.
3. Kontativ (Kapsayıcı işlev (adlandırma): Hitap biçimlerine yorum yapan Lydia Federenko, hitabın sadece onu seslendirmediyini, aynı zamanda onu çağırdığını, yani kapsayıcı bir işlev taşıdığını belirtiyor. Hitap işlevi (Apeyativ), muhataba yönelik konuşma pozisyonundaki rolüyle ilişkiyse, kapsayıcı işlev de nezaket kavramıyla ilişkilidir.
4. Volyuntativ (Gönüllülük işlevi): Muhatabın, onun üzerindeki etkisi işlevidir. Gönüllülük işlevi, nitq etiketlerinin duygusal fonksiyonuyla ilişkilidir ve istek, davet, izin, tavsiye, öneri durumlarında gönüllülük işleviyle nitq etiketlerinden faydalanılır.
5. Emotiv (Duygusal işlev): Dilin duygusal işleviyle yakından ilişkilidir. Bu işlev sayesinde, muhataplar birbirlerinin duygularını ve arzularını ifade etmelerine yardımcı olurlar ve duyguların, birbirlerine iletilmesinde önemli bir rol oynarlar (Vəliyeva, 2018b, s. 62).

Ağayeva da çalışmasında Azərbaycan dilindeki nitq etiketlerinin dil işlevlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır: 1. Əlaqəyaratma funksiyası (iletişimsel işlev) (muhatabın dikkatini çekmek için kullanılan konuşma eylemleri. Örneğin; nasıl, neredesin, nerede olduğunu biliyorum), 2. Apeyativ funksiya-(Temyiz işlevi) (bayan, efendim, erkek kardeş gibi hitaplar), 3. Konativ funksiya (Nezakət işlevi), 4. Volyuntativ funksiya (Gönüllü işlev) (muhataba ifade etme, etki fonksiyonu. Örneğin: İstek, tavsiye, öneri, vb. durumlarda ortaya çıkan konuşma etiketleri) (Ağayeva, 2021, s. 12).

### 3. NİTQ ETİKETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Qarayeva çalışmasında nitq etiketlerini şu şekilde tanımlamaktadır: Her bir halkın dilinde onun milli düşüncesine, kültürüne uygun müraciət, qarşılaşma, ayrılma, tebrik gibi belirli durumlarda kullanılan kalıp ifadeler vardır. Onlara nitq etiketleri veya yarlıq denir. Qarayeva nitq etiketlerini beş kısma ayırmaktadır:

1. Başvuru etiketleri
2. Qarşılaşma (görüşmə)
3. Ayrılma etiketleri
4. Tebrik etiketleri
5. Alkışlar (Qarayeva, 1999, s. 13).

Nitq etiketlerini Hüseyinov çalışmasında “danışq etikası” (konuşma etiği) içerisinde almaktadır ve şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Salamlaşma (Selamlaşma): Medeni nitqin etiketlerinden olan selamlaşma hazır nitq kalıplarından oluşmaktadır. “Salam” veya Salaməleyküm, sabahın (sabahınız) xeyir! Günortanız xeyir! Axşamınız xeyir!, Aqibətiniz xeyir! Hər vaxtınız xeyir! Ağ bəxt olasınız!
2. Sağollaşma (Vedalaşma): Yaşlılar "xudahafız" sözünü, gənclər salamat qalın! Sağ olun, Sağlıqla qalın!, "Xoş gəldin!", "Xoş gəldiniz!", "Gecəniz xeyrə qalsın!", "Xeyrə qarşı!"

3. Üzrxahlıq söz və ifadələri (Özür dileme): Bağışlayın; Üzr istəyirəm; Narahat etdiyimə görə üzr istəyirəm; Sizə zəhmət verdim; Allah sizdən razı qalsın (olsun)!; Əvvəlcədən minnətdarlığımı bildirirəm vs.

4. Təşəkkür etmə (Təşəkkür etme): Təşəkkür edirəm; Təşəkkürlər! Hər şey üçün minnətdaram! Allah (sizdən) razı olsun! Allah sizi (səni) bizə çox görməsin! Çox sağ ol! Diqqətinizə görə minnətdaram! Əziyyət çəkməyin! Qulluğunuzda olum (olaq); Əgər mümkünsə; Zəhmət olmasa; Çox şadam! Etiraz etmirəm! Bağışlayın, mən sizinlə razı deyiləm; İcazə verin deyim; Səbr edin; Bir qədər sabrli olun; Özünüzü ələ alın; Əziyyət çəkdiniz; Yaxşı yol!; İşiniz avand olsun! Buyurun soruşun; Mənim üçün xoşdur, Bağışlayın, vaxtınızı aldım; sizi yordum! vs.

5. Hal-əhval tutma (Hal hatır sorma): Necəsiniz? Kefiniz (əhvalınız) necədir? Necə dolanırsınız? vs.

6. Qarşılama (Karşılama): Xoş gördük! Nə gözəl təsadüf; Xoş gəlmisiniz, Lap (tam) vaxtında gəlmisiniz; Həmişə siz gələsiniz (Hep gelin); Gəlişinizə şadıq (gelmenize sevindik); Sizi çoxdan gözləyirdik; Buyurun, buyurun; Keçin içəri; Buyurun, əyləşin(oturun) vs.

7. İntizama (Disipline) dəvət etmə: Sizdən bu hərəkəti gözləməzdim; Sizdən (bunu) heç gözləməirdim; Belə hərəkət (etmək) sizə yaraşmaz; Adınıza yaraşan iş deyil, Siz adınıza layiq hərəkət etməlisiniz; Danışığınıza fikir verin (konuşmanıza diqqət edin); Bir az nəzakətli olun; Çalışın, başqaları sizdən ibrət götürsün; Bir qədər səmimi olun; Səhvini etiraf edin (Hatanızı kabul edin) vs. (Hüseynov, 2010, s. 228-229).

Yusifov, nitq etiketlərinin yerində istifadəni, qarşılıqlı anlayışa katkıda bulunur, samimi bir tutum yaradır diyərək nitq etiketlərini şu şəkildə tanımlamaktadır: İletişim sırasında başvuru, qarşılaşma, ayrılma, kutlama gibi durumlarda kullanılan ifade biçimlerine denir. Yusifov etiketleri yazı dili etiketleri ve şifahi dil etiketleri olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yazı dili etiketleri ana içeriği ile yönetim ve işletme içinde işlenen iş belgelerini ifade etmektedir. Bunlar; yönetim ve şirket içi emirlerden, referanslardan, biyografiden, dilekçeden, mektuptan vb. oluşmaktadır. Şifahi dilin etiketleri ise; görüşme ve vedalaşma etiketleri, pişmanlık etiketleri, razı olma etiketleri, sofrta etiketleri, yasaklama etiketleri, hitap etiketleri, tanışma etiketleri gibi kısımlara ayrılmaktadır (Yusifov, 2019, s. 353- 371).

Yusifov ayrıca çalışmasında Azərbaycan dilinde nitq etiketlərini daha ayrıntılı bir şəkildə aşağıdakı gibi sınıflandırmaktadır:

#### 1. Görüş və vida etiketləri (Görüşmə və Vedalaşma etiketləri)

Azərbaycan dilinde görüşmə və vedalaşma etiketlərinin belirli bir kısmı ulusal bazda oluşmuştur. Öte yandan bunlardan bazıları ise Arap-Farsça dillerine ait kelimelerle ifade edilmektedir. Bu etiketlerin belirli bir kısmının Azərbaycan dili ortamında oluştuğu ve bazılarının diğer halklarla entegrasyon koşullarında kullanılmaya başladığı anlamına gelir. Örnekler şu şekildedir:

-Salaməleyküm!

-Əleykümsalam!

-Salam!

-Sabahınız xeyir!

-Hər vaxtınız xeyir!

-Axşamınız xeyir!

-Gecəniz xeyirə qalsın!

-Yuxunuz şirin olsun!

-Əlvida!

-Salamat qalın!

-Yaxşı yol!

-Uğur olsun!

-Uğurlu yol!

-Ayaqlarınız ağrımasın!

-Görüşənədək!

-Salamatlıq olsun!

-Gülə-gülə!

-Sağlıqla qalın!

-Sağlıq olsun!

-Görüşərik!

-Xoş gəldiniz!

-Uğurunuz xeyir!

-Şadlıqla görüşək!

-Xeyirə doğru!

-Şadlıq aparın!

## 2. Təəssüf etikətləri (Pişmanlıq etikətləri)

-İnciməyin!

-Bağışlayın!

-Üzr istəyirəm!

-Üzrlü sayın!

-Kəfinizi pozmayın!

-Özünüzü üzməyin!

-Çox təəssüf!

-Heyif, çox heyif!

## 3. Razılıq, ümid etikətləri (Razı olma etikətləri)

-Allah qoysa!

-Baş üstə!

-Narahat olmayın!

-Gözüm üstə!

-Canla-başla!

-Ömrün uzun olsun!

-Allah razı olsun!

-Allah köməyin olsun!

-Allah balalarını saxlasın!

-Xoşbəxt olsunlar!

-Qoşa qarısınlar!

-Oğullu-uşaqılı olsunlar!

-Evin şən olsun!

-Razıyam!

-Çox sağ olun!

-Minnətdaram!

-Məmnuniyyətlə!



#### 4.Süfrə etikətləri (Sofra etikətləri)

- Nuş olsun!
- Əyləşin, oturun!
- Sizin sağlığınıza!
- Sağ olun!
- Halal xoşunuz olsun!

#### 5.Əmək etikətləri (Emək etikətləri)

- Allah qüvvət versin!
- Allah köməyiniz olsun!
- Yorulmayasınız!
- Əlləriniz var olsun!
- Əlləriniz yorulmasın!

#### 6.Bazar etikətləri (Pazar etikətləri)

- Cibin dolu olsun!
- Bazar olsun!
- Bərəkətli olsun!
- Allah əvəzini versin!
- Allah bəl eləsin!
- Allah bərəkət versin!
- Xeyirli olsun!

#### 7.Qadağan etikətləri (Yasaklama etikətləri)

- Allah eləməsin!
- Allah kəssin!
- Ola bilməz!
- Mümkün deyil!
- Qətiyyən!
- Heç zaman!
- Heç vaxt!

#### 8.Çağırış etikətləri (Hitap etikətləri)

- Ay oğlan!
- Ay qız!
- Ay qardaş!
- Ay bacı!
- Ay dayı!
- Ay əmi!
- Ay xala!
- Ay bibi!
- Ay ata!
- Əmioğlu!

- Dayıoğlu!
- Qardaşoğlu!
- Bacıoğlu!
- Xala oğlu!
- Ağsaqqal!
- Ay kişi!
- Ay arvad!
- Ay xanım!
- Xanım qız!

#### 9. Tanışlıq etiketləri (Tanışma etiketləri)

- Tanış olmağıma şadam!
- Görüşməyimizə şadam!
- Çox gözəl, çox yaxşı!
- Çox razıyam!
- Görüşərik!
- İnşallah görüşərik!
- Əlbəttə, görüşərik!

#### 10. Müraciət etiketləri (İletişim etiketləri)

Müraciət etiketləri içeriklerine göre nezaket duygusunu ifade etmektedir. Müraciət etiketlerinin bir kısmı etik davranışın bir modeli olarak kullanılırken, diğer kısmı seslenme etiketi olarak kullanılır. Etik davranışlarda itiraz olarak kullanılan etiketler, insanların kültürel düzeyinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Örnekler aşağıdaki gibi gösterilebilir:

- Zəhmət olmasa!
- Əziyyət olmasa!
- İcazə verin!
- İcazə olar mı!
- Buyurun!
- Zəhmət çəkməyin!
- Çox çağ olun!

Seslenme müraciətləri (hitaplar) için Azərbaycan dilində belirsizlik olup sabitlik kazanmamışdır. Bunun başlıca nedeni, toplumdaki sosial qrupların fərqli zamanlarda tabakalaşmasının sonucudur. Yəni, seslenme müraciətləri toplumda tabakalaşmadan sosyallaşmaya keçiş bulamadığı için, bireysel sosial qrupların kendine özgü müraciət etiketləri geliştirmeye başlamışdır. Bireyselliğin sosial qruplar arasında var olduğu dövremdə, mesleği ile ilgili bir isimle başvurulmuşdur: Dəllək Murad, Papaqçı Həsən, Kömürçü İsa, Zurnaçı Əhməd, Pinəçi Kərim, Kankan Rəhim, Aşpaz Ələsgər, Aşıq Qurban, Çoban Qara, Dəmirçi Polad, Çayçı Qərib gibi (Yusifov, 2019, s. 371-377).

İsmayılova, Azərbaycan Türkçesinde selamlaşma biçimlerini şu şekilde vermektedir: Selamlaşmanın en basit şekli “Salam”dır. Bu selamlaşma biçiminin yanı sıra görüşmenin zamanını gösteren selamlaşma biçimleri de yaygındır:

- Gün aydın
- Sabahınız xəyr
- Hər vaxtınız xəyr
- Axşamınız xəyr

Genel selamlama biçimlerinin yanı sıra, saygıyı ifade eden başka selamlaşma biçimleri de vardır.

-Sizi gördüyüme, salamaşmağa çox şadam

-İcaze verin sizi salamlayın.

-Xoş gördük.

-Ehtiramimi bildirirəm (İsmayılova ,2016, s. 93).

İletişimin başlangıcında kullanılan konuşma biçimlerine karşı, iletişimin sonunda da kullanılan kalıplaşmış konuşma biçimleri vardır. Bunlar vedalaşma, ayrılma gibi, iletişimin sona ermesi anlamına gelen konuşma imgeleridir.

Arzu-istek bildirenler: Sağ olun! Sağlıqla qalın!

Yeni görüşmeler için umut bildirenler: Axşama qədər (sabaha qədər) (akşama kadar (yarına kadar), Ümid edirəm tezliklə görüşəcəyik (Umarım yakında görüşürüz), Yeni görüşlərə qədər (Tekrar görüşene kadar), Tezliklə görüşənədək (Yakında görüşürüz)

Yakında bir buluşma umudunun olmadığı, uzun süre ayrılık bildirenler: Əlvida! (hoşçakalın!), Çətin bir də görüşək (Zor olduğunda da görüşəlim), Yaxşıyla xatırlayın (Nezakətlə hatırlayın) gibi.

Selamlamadan sonra genellikle sohbet başlar. Konuşma nitq etiketleri koşullarına bağlı olarak, birkaç şekilde başlayabilir: Daha çok şu üç durum tipiktir: 1) Ciddi ortamlarda kullanılan konuşma etiketleri 2) Üzüntülü, hüznü, kederli durumlarda kullanılan konuşma etiketleri 3) Gündelik konuşma etiketleri.

1.Ciddi ortamlarda kullanılan konuşma etiketleri: Gala, devlet etkinlikleri, işletmelerin, kuruluşların, çalışanların yıldönümleridir. Ödüllerin verilmesi, ofislerin ve mağazaların açılması, sözleşmelerin sunulması, sözleşmelerin ve anlaşmaların imzalanması vb. için geçerlidir.

Davetiye, önemli etkinliklere ve tebriklere hazırlanmalıdır. Etkinliğin resmi mi yoksa gayri resmi mi olduğuna bağlı olarak, tebrik klişeleri değişir:

Mənim ən səmimi (isti, alovlu), dost tebriklərimi qəbul edin. (En içten (sıcak), samimi tebriklərimi kabul edin)

Səmimi qəlbdən (ürəkdən təbrik edirəm) Təm kalbimlə (yürekten təbriklər)

2. Üzüntülü, hüznü, kederli durumlarda kullanılan konuşma etiketleri: Bu gibi durumlarda genellikle baş sağlığı bildirilir.

İcazə verin size ən dərin (səmimi) başsağlığı verim. Size dərin (samimi) başsağlığı dileklərimi sunmama izin verin.

Sizinlə birlikdə çox kədərlənirik (Üzüntünüzü paylaşıyoruz.)

Trajik, kederli ve nahoş durumlarda insanlar kederinin, derdinin geçici olduğunu ifade eden kelimeleri duymak isterler. Bu koşullara uyan nitq etiketlerinin kullanılması özel bir hassasiyet haline gerektirir.

3. Gündelik konuşma etiketleri: Belirli nitq etiketleri kullanılır. Örneğin belirli bir işin sonunu özetlerken, sergilerde, katılımların organize edilmesini sağlamak, çeşitli etkinlikler düzenledikten sonra birine teşekkür etmek, minnetlerini ifade etmek için belirli konuşma biçimleri kullanılır. Çalışma sürecinde, her duruma uygun konuşma klişeleri kullanılır. Örneğin tavsiye vermek, önerilerde bulunmak, talep etmek, rızasını ifade etmek, izin vermek, yasaklamak, reddetmek gibi durumlarda kullanılan belirli nitq etiketleri bulunmaktadır (İsmayılova,2016, s. 93).

Həsən zadə, çalışmasında her halkın toplum üyeleri arasındaki nitq etiketlerinin o halkın genel kültürünün bir parçası olduğunu, konuşma yoluyla iletişim kurmaya başladığında, konuşmacının konuşma etiketlerini kullandığını ifade ederek Azərbaycan dilinin nitq etiketlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Yardım etmək amacıyla kullanılan nitq etiketleri: İcazə verin kömək edim; Siz əziyyəət çəkməyin, bunu mən edərəm; Qulluğunda olum; Sizə kömək etmək lazımdır? Köməyə ehtiyacınız varmı?; Mən sizi eşidirəm; Cavab verməyə tələsməyin, bir qədər fikirləşin; Sizi narahat edən nədir?; Sizə nə kömək edə bilərəm?; Nə buyurursunuz? vs.

2. İşə etmək, sormaq, özür dilemək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: İnciməyin, sizə zəhmət verəcəyəm; əgər mümkünsə, zəhmət olmasa; Buyuruq olmasın; vaxtınız varsa; imkânınız olsa; Sizə əziyyət olacaq; Sizi yormayım; Rica edirəm danışın; Lütfən söyləyin; Üzr istəyirəm; Əvvəlcədən minnətdarlığımı bildirirəm vs.
3. Memnun olduğunu göstərmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Razıyam; Etiraz etmirəm; Sizinlə şərikəm; Xoşuma gəlir; Çox şadam; Minnətdaram; Məmnuniyyətlə; Xoşdur; baş üstə; göz üstə; Arxayın olun; Sizi unutmamam; Sizinlə işləmək mənim üçün böyük şərəfdir; Allah köməyin olsun; Tanrı sənə yar olsun vs.
4. İtiraz etmək, razı olmamaq amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Bu, məni təmin etmir; Etirazımı bildirirəm; Etiraz edirəm; Sizin fikrinizlə şərik deyiləm; Mən başqa cür düşünürəm; Bağışlayın, bu məsələdə sizinlə razı deyiləm; Bu, mənim xoşuma gəlmir; Belə etməyin; Bu, ürəyimcə deyil vs.
5. Teselli etmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Bir qədər ətraflı düşünün; Əsəbiləşməyin; Darıxmayın; İcazə verin danışım; İmkan verin fikrimi izah edim; Özünüzü ələ alın; Səbr edin; Bir qədər səbrli olun; Nə etmək olar, qismət belə imiş vs.
6. Disiplinə davət etmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Sizdən bu hərəkəti gözləməzdim; Belə hərəkət sizə yaraşmaz; Siz adınıza layiq hərəkət etməlisiniz; Danışığımıza fikir verin; Allah xatirinə razı olun; Nəzakətli olun; Çalışın ki, başqaları sizdən razı qalsın; Bir qədər səmimi olun, səhvini etiraf etməkdən çəkinməyin vs.
7. Karşılaşma, selamlaşma üçün kullanılan nitq etiketləri: Xoş gördük; Nə gözəl təsadüf; Xoş gəlmişsiniz; Lap vaxtında gəlmişsiniz; Həmişə siz gələsiniz; Sizin gelişinize şadam; Sizi arzulayırdıq; Səni çoxdan gözləyirdim; Gələnlərdəniz var olsun vs.
8. Davət etmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Xoş gəlmisiniz; Buyurun qonağımız olun vs.
9. Vedalaşma üçün kullanılan nitq etiketləri: Sizi səbirsizliklə gözləyirik; Salamət qalın; Zəhmət çəkdiniz; Sizə əziyyət verdik; Gecəniz xeyrə qalsın; Yuxunuz şirin olsun; Allah amanında; Eviniz abad olsun; Həmişə şadlığa gələk; Sizləri bir daha evimizdə görsək, şad olarıq; Allah yolunuzu açıq eləsin, işinizi xeyrə calasın vs.
10. Yapılan işin karşılığında memnuniyyətini göstərmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Afərin; Əhsən; Minnətdaram; Hər şey üçün minnətdaram; Təşəkkür edirəm; Sizə zəhmət verdim; Sizə borcluyam; Zəhmət çəkmə; Narahat olma; Sağ olun; Allah sizdən razı olsun; Allah köməyin olsun; Biz bundan məmnun olduq; Sizin əl qabiliyyətinizə heyranam; Sizə qibtə edirəm; Çox sağ olun; Allah səni dərd-bələdan uzaq eləsin; Allah ürəyinizə görə versin; Allah sizi bizə çox görməsin; Qəm, kədər sizdən uzaq olsun; Səni Allah saxlasın vs.
11. Herhangi bir sebeptən dolayı gerçəkləşdiriləməyən bir iş karşılığında söylənen nitq etiketləri: Çox sağ olun; Sizə zəhmət verdim; Əziyyət çəkdiniz; Nə etmək olar, siz bacardığınızı etdiniz vs.
12. İyi dileklərdə bulunmaq və təbrik etmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Yaxşı yol; Sağlıqla qalın; Uğur olsun; Xoşbəxt olun; İşiniz avand olsun; Allah işinizə fərəc versin; Allah sənə yar olsun; Ürəyincə ömür sürəsən; Min bir budaq olun; Var olasan; Gözünüz aydın olsun; Yolunuz uğurlu olsun; Bayramınız mübarək; Ad gününüz mübarək; Yeni dərs iliniz mübarək; Həmişə şənlikdə; Halal olsun; Xeyirli olsun; Allah balalarını saxlasın; Allah köməyin olsun; Allah səni ümid yeri eləsin; Allah imdadına çatsın; Ananın südü sənə halal olsun; Əlin-qolun var olsun; Üzün ağ, başın uca olsun; Bərəkətli olsun; Göz dəyməsin; Ömrün uzun olsun; Allah iltifatını artıq eləsin; İlahi, mərhəmətinə min şükür vs.
13. Hal-hatır sormaq amacıyla kullanılan nitq etiketləri: Əhvalınız necədir? Necə dolanırsınız? Güzəranınız necədir?; Xanımınız necədir?; Həyat yoldaşınız necədir?; Özünüzü necə hiss edirsiniz? vs.
14. Öyrənmək məqsədilə verilən suala cavab məqamında: Buyurun, soruşun; Lütfən buyurun; Sizə məmnuniyyətlə cavab verməyə hazırım; Bu mənim üçün xoşdur; Bu, mənim vəzifə borcumdur; Bu dəqiqə öyrənişinizə sizə dəyərəm; Bir dəqiqə gözləyin, öyrənim; Cavabım sizi qane etdimi? Daha nəyi bilmək istəyirsiniz?; Bağışlayın, bu barədə məlumatım azdır (yoxdur); Xeyr, tanımıram; Yaxşı tanımıram; Xeyr, bilmirəm.
15. Yüceltme, yalvarma amacıyla kullanılan nitq etiketləri: “Canım qurban”, “baş üstə”, “Göz üstə yerin var”, “qurban olum”, “quzum”, “sonam”, “dərbərim”, “ağrın alım”, “canım qurban”, “başına dönüm” vs.

16. Konuşmaya başlanırken kullanılan nitq etiketleri: İcazənilə fikrimi bildirim. Mənə söz verdiyiniz üçün minnətdaram. Məni dinlədiyiniz üçün təşəkkür edirəm vs.

17. Söylənələrə katılma, tartışmayı reddetmə noktasında kullanılan nitq etiketleri: Bu məsələyə hazır deyiləm. Sizin fikrinizə şərikəm. Məsələ mənə aydındır. Bu barədə söhbət açmağa ehtiyac duymuram.

18. Nasihat vermek amacıyla kullanılan nitq etiketleri: Bunları nəzərə alsanız, yaxşı olar. Bu, sizin xeyrinizədir. Bu, sizə başucalığı gətirər. Çalışın müsahibinizi axıra qədər dinləyə bilərsiniz vs.

19. Təvsiyə alma noktasında kullanılan nitq etiketləri: Dediklərinizlə razıyam. Bunlar mənim xeyrimədir. Faydalı məsləhətiniz üçün çox sağ olun. Sizin bu xeyirxah məsləhətinizi heç vaxt unutmuram. Sizin təklifinizi qəbul edirəm. Çalışacağam ki, dediklərinizə əməl edim. Sizin üçün bu işi etməyə çox şad olardım vs.

20. Telefonda danışarkən kullanılan nitq etiketləri: Alo, sabahınız (axşamınız, hər vaxtınız) xeyir olsun. Bağışlayın, mən kiminlə danışaram? Sizi narahat edən Kamilədir. Bilmək istəyirəm... Fikrimi sizə çatdırı bildimmi? Çox sağ olun. Bağışlayın, vaxtınızı aldım. Deyəsən, sizi yordum. Təşəkkür edirəm. Minnətdaram. Aramayı cavaplararkən kullanılan nitq etiketləri: Alo, salam, eşidirəm sizi. Buyurun. Zəhmət olmasa bir qədər ucadan danışın. Bağışlayın, zəng edən kimdir? Xoşdur. Bu saat çağıraram. Mütləq yetirərəm. Arxayın olun! Sağ olun!

21. Yeməyə otururken söylenen nitq etiketləri: “Bismillah”, “Bərəkətli olsun”, “Allah bol eləsin”, “Nuş olsun”, “Buyurun”, “Çox sağ olun” (Həsənzadə, 2020, s. 195-198)

Abdullayev de çalışmasında medeni nitqin etiketlərini Həsənzadə gibi 21 gruba ayıraraq sınıflandırmaktadır (Abdullayev, 2013, s. 241-244).

Vəliyeva nitq etiketlərinin, toplumdaki insanlar arasındakı sağlam ilişkilərin düzənlənməsində çox önəmli olduğunu, belirli durumlarda konuşmanın məqsətlı bir şəkildə oluşturulmasında, hər duruma karşılık gelen kelimələrin və ifadələrin doğru kullanımının, insanlar arasında anlaşılabilir bir diyalog oluşturulmasına fayda sağlayacağını ifade etmektedir. Vəliyeva nitq etiketləri 23 ayrı kategoride sınıflandırmaktadır:

Selamlaşma durumunda kullanılan nitq etiketləri: “Selam” “Selamünaleyküm” kullanılır: Günün hangi saatında buluştuklarına bağlı olarak “Sabahın (sabahınız) xeyir!”, “Günortanız xeyir!”, “Axşamınız xeyir!” kullanır. Muhabəti isə karşılığında “Hər vaxtın xeyir!”, “Aqibətin xeyir! şəkildə karşılık verir.

Vedələşmə durumunda kullanılan nitq etiketləri: “Xudahafiz!”, “Sağlıqla qalın!”, “Salamat qalın!”, “Sağ olun!”, “Görüşənədək!”, “Görüşərik!”, “Sabaha qədər!”, “Həmişə şadlığa gələk!”, “Sizə də əziyyət verdik!”, “Yolunuzu tez-tez buradan salın!”, “Hər zaman qapımız üzünüə açıqdır”, “Bizi tez-tez yad edin!”, “Allah yolunuzu açıq eləsin!”, “Yenə gözləyirik!”.

Karşılaşma anında kullanılan nitq etiketləri: “Xoş gördük!”, “Nə gözəl təsadüf!”, “Həmişə siz gələsiniz!”, “Lap vaxtında gəlmisiniz!”, “Buyurun, buyurun!”, “Buyurun, əyləşin!”, “Keçin içəri!”, “Gəlişinizə şadıq!”, “Lap vaxtında gəlmişsiniz!”, “Uzun zamandır sizi gözləyirdik!”, “Nə yaxşı edib gəlmisiniz!”, “Qədəmləriniz var olsun!”, “Sizi görməkdən məmnunluq!”

Hal-hatır sormak için kullanılan nitq etiketləri: “Necəsiniz?”, “Əhvalınız necədir?”, “Özünü necə hiss edirsiniz?”, “Necə dolanırsınız?”, “İşləriniz necədir?”, “Xanımınız necədir?”

Rica etmə durumlarında kullanılan nitq etiketləri: “Xahiş edirəm”, “Mümkünsə”, “Zəhmət olmasa”, “Mənə kömək edə bilərsiniz?”, “Kömək əlinizi məndən əsirgəməyin!”, “Bu məsələdə mənə yardımçı olsanız sevinərdim”, “Xahiş edirəm məni qəbulunuza yazasınız”, “Xahiş edirəm, ərizəmi qəbul edəsiniz.”

Bir başkasına yardım etmək amacıyla kullanılan nitq etiketləri: “Sizə necə kömək etmək olar?”, “Köməyə ehtiyacınız varmı?”, “İcazə verin, kömək edim”, “Nə buyurursunuz?”, “Mənim köməyim dəyə bilər?”, “Sizi narahat edən nədir?”, “Məndən istədiyiniz qulluğun?”

Bir səbəptən ötürü yerinə getirilməsinin imkansız olduğu bir iş karşılığında, söylenen nitq etiketləri: “Sizə zəhmət verdim!”, “Əziyyət çəkdiniz!”, “Daha nə etmək olar?!” , “Siz bacardığınızı etdiniz!”

Davətilə ilgili kullanılan nitq etiketləri: “Sabahkı tədbirə hamınız dəvətlisiniz!”

Özür dilemə durumunda kullanılan nitq etiketləri: “Bağışlayın”, “Üzr istəyirəm”, “Narahat etdiyimə görə üzrlü sayın!”

Dilek-istək, təbrik için kullanılan nitq etiketləri: “İşiniz avand olsun!”, “Gözünüz aydın olsun!”, “Allah işinizə fəvə verin!”, “Həmişə şənlikdə!”, “Əlin-qolun var olsun!”, “Allah sizə yar olsun!”, “Min budaq

olun!”, “Başın var olsun!” “Allah səni bəd-nəzərdən, bəd nəfsdən saxlasın!”, “Xeyirli olsun!”, “Bərəkətli olsun!”, “Bəhrəsini görəsiniz!”, “Uğurlu olsun!”, “Ad günün mübarək!”, “Qurban bayramınızı təbrik edirəm!”, “Uğurların davamlı olsun.

İyi dilek bildiren nitq etiketləri (Alqışlar): “Halal olsun!”, “Zəhmətin alqışa layiqdir”, “Uğurlu iş ortaya gətirmisən!”, “Əhsən!”, “Afərin!”, “Əllərin dərd görməsin!”

Övmək və şımartmaq məqsətli kullanılan nitq etiketləri: “Başına dönüm!”, “Qurbanın olum!”, “Canım qurban!”, “Baş üstə!”, “Göz üstə yerin var!”, “Xala qurban!”, “Gözəl!”, “Sonam!”, “Əzizim!”, “Quzum!”.

Təşəkkür bildiren nitq etiketləri: “Təşəkkür edirəm!”, “Minnətdaram!”, “Allah sizdən razı olsun!”, “Çox sağ ol!” (Çox sağ olun!), “Diqqətinizə görə minnətdaram!”, “Qulluğunuzda olum! (Qulluğunuzda olaq!)”, “Allah səni (sizi) bizə çox görməsin!”

Disipline davet etmək üçün kullanılan nitq etiketləri: “Sizdən bu hərəkəti gözləməzdim”, “Bu cür (belə) hərəkət sizə yaraşmır!”, “Siz adınıza layiq hərəkət etmirsiniz!”, “Danışığınıza fikir verin!”, “Nəzakətli olun!”, “Səsinizi yüksəltməyin!”, “Bir qədər səmimi olun!”, “Səhvini etiraf edin!”, “Çalışın, bir az nəzakətli olasınız ki, başqaları sizdən ibrət götürsün!”, “Mənə elə gəlir ki, siz səhv edirsiniz!”, “Özünüzü ələ alın!”, “Emosiyalarınıza hakim olun!”, “Sizin belə danışmağa haqqınız çatmır!”, “Səhvini etiraf etməkdən çəkinməyin!”

Hasta ziyarət sırasında söylənen nitq etiketləri: “Allah şəfa versin!”, “Yastığınız yüngül olsun!”, “Allaha şükür, indi yaxşısiniz!”, “Sizi daha yaxşı gördüm!”, “Belə görürəm, siz tezliklə sağalacaqsınız!”, “Həmişəki kimi gümrahsınız!”, “Gözümə yaxşı dəyirsiniz, belə getsə iki-üç günə qalmaz ayağa qalxarsınız!”

Soru sorma, söhbətə katılma durumlarında kullanılan nitq etiketləri: “İcazənizlə, fikrimi bildirim”, “Mənə söz verdiyiniz üçün minnətdaram!”, “Bağışlayın, müdaxilə edirəm”, “Üzr istəyirəm, sual vermək olar?”, “Mane olduğum üçün dəfələrlə üzr istəyirəm”

Sorunu açıqlığa kavuşturmaq, qarşıdakı kişiyi söhbətə daxil etmək üçün kullanılan nitq etiketləri: “Zəhmət olmasa, deyin görüm”, “Zəhmət olmasa, başa salın”, “Sizin fikriniz necədir?”, “Bir məsələyə aydınlıq gətirməyinizi istərdim”

Söylediklərinə rıza göstərmə, anlaşmazlıqdan qaçınma və rəddetmə durumunda kullanılan nitq etiketləri: “Razıyam”, “Etiraz etmirəm!”, “Tamamilə razıyam”, “Fikrinizə şərikəm”, “Bu məsələdə sizinlə həmfikirəm”, “Bu məsələ barədə danışmaq istəmirəm”, “Məsələ mənə tamamilə aydındır”, “Sizin fikrinizə şərikəm”, “Hər şey aydındır”, “Bu barədə söhbət açmağa gərək duymuram”, “Daha bu məsələni uzatmaq istəmirəm”, “Məsələ mənə tam aydındır”.

İtiraz etmək üçün kullanılan nitq etiketləri: “Etirazımı bildirirəm”, “Bu, məni təmin etmir” “Etiraz edirəm”, “Bu mənim xoşuma gəlmir”, “Sizin fikrinizlə şərik deyiləm”, “Mən başqa cür düşünürəm”, “Bağışlayın, sizin kimi düşünmürəm”, “Bu məsələdə sizinlə razılığa bilmirəm”.

Nəşəli xəbərləri iletmə durumunda kullanılan nitq etiketləri: “Sənə əla xəbərim var”, “Muştuluğumu ver, deyim”, “Bir xəbərim var ki, duysan uçmağa qanad axtaracaqsan”

Kötü xəbərlərin verildiyi bir durumda kullanılan nitq etiketləri: “Narahat olma, hər şey düzələcək”, “Sən qoçaqsan, hər şeyi yoluna qoyacaqsan”, “Dərd etmə”

Təselli, memnuniyyət anında kullanılan nitq etiketləri: “Əsəbləşməyin!”, “Darıxmayın!”, “Səbrli olun!”, “Narahat olmayın, hər şey yaxşı olacaq!”, “Bir qədər səbrli olun!”, “Nə etmək olar axı?!” “Özünüzü darıxdırmayın!”, “Mən sizə inanıram!”, “Bir qədər ətraflı düşünün!”, “Sakitləşin!”.

Təvsiyəyi qəbul etmə durumunda söylənen nitq etiketləri: “Məsləhətiniz üçün təşəkkür edirəm!”, “Düşünürəm ki, bunlar mənim xeyrimə olacaq!”, “Dəyərli məsləhətinizə görə minnətdaram!”, “Çalışacağam ki, dediklərinizə əməl edim”, “Bu faydalı məsləhətinizi heç vaxt unutmuram! (Vəliyeva, 2018c).

#### 4. SONUÇ

Bir dilin söz varlığı, o dilde kullanılan sözcüklerin, terimlerin ve ifadelerin tümünü içerir. Söz varlığı, zaman içinde evrilen ve değişen bir yapıdadır. Sözcükler, dilin temel yapı taşlarıdır. Sözcükler dışında dili kullanan insanlar iletişim esnasında ihtiyaçlarına göre tek tek sözcükleri veya sözcük gruplarını kullanarak iletişim kurmaktadır. Sözcüklerin tek tek bir araya gelmesi veya bir kısmının birleşmesiyle dilin söz varlığında önemli bir yer tutan kalıplaşmış dil birimleri meydana gelmektedir. Bu birimler atasözleri, deyimler, ikilemeler, birleşik sözcükler ve kalıp sözler gibi dilin günlük kullanımında sıkça karşılaşılan, tekrarlanan ve sabit bir yapıya sahip olan ifadelerdir. Türkiye Türkçesinde nezaket (görgü) kuralları, kalıp sözler içerisinde ihtiyaca göre seçilerek, günlük kullanılan ifadeler olarak yer almaktadır.

Kalıp sözlerin hepsi aynı yapı, işlev ve anlama sahip değildir. Bu durum kalıp sözlerin daha doğru kullanılabilmesi için sınıflandırmayı mecbur kılmıştır. Dilin temel söz varlığı içerisinde yer alan sözcükler yapı ve işlev bakımından sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda söz varlığı içerisinde yer alan kalıp sözlerde de sınıflandırmaya gidilmiştir. Türkiye’de kalıp sözlerle ilgili yapılan çalışmalarda kalıp sözler yapı, anlam ve işlevlerine göre, sadece anlamlarına göre veya anlam ve yapısına göre gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Mevcut durum araştırmacıların konuyla ilgili bir görüş birliği içinde olmadıklarını göstermektedir.

Azerbaycan Türkçesinde kalıp sözler, dilin doğal bir parçasıdır ve günlük konuşmada sık sık kullanılır. Bu ifadeler, Azerbaycan Türkçesi konuşan insanlar arasında iletişim kurmayı kolaylaştırmakta ve konuşmanın daha doğal ve akıcı olmasını sağlayan nitq etiketleridir. Nitq etiketleri de tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, amaçlarına ve kullanım alanlarına bağlı olarak türlere ayrılır.

Türkiye Türkçesinde kalıp sözler içerisinde yer alan nezaket kurallarının, yapılan çalışmalara bakıldığında yapı, anlam, işlev ve bağlam açısından sınıflandırma yapıldığını görmekteyiz. Azerbaycan dilciliğinde ise anlam ve işlevleri göz önünde bulundurularak sınıflandırmaya gidilmişse de çoğu araştırmacı sadece anlam açısından sınıflandırmaya gitmiştir. Anlam açısından bakıldığında Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde nezaket kuralları benzer şekillerde sınıflandırılmıştır.

#### KAYNAKÇA

- Abdullayev, N. (2013). *Nitq mədəniyyətinin əsasları*. Bakı.
- Ağayeva, F. (2021) Azərbaycan və Fransız dilində yazışmalarda nitq etiketlərinin psixolinqvistik aspektləri. *Tədqiqlər*, 4:11-14.
- Axundov, A. (1979). *Ümumi dilçilik*. Bakı.
- Cəfərov, V. (2009). *Diplomatik etiket və nitq mədəniyyəti*. Bakı
- Həsənzadə, V. (2020). Ana dili dərslərində nitq etiketləri üzrə işin təşkili. *Elmi əsərlər*, 11(4), 195-198.
- Həsənzadə, N., Pənahova, G., Abbasov, Ə. (2016). *Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti*. Bakı.
- Hüseynov, S. (2010). *Nitq mədəniyyəti*. Yazıçı.
- İsmayılova, M. (2016). *Azərbaycan dili və nitq medeniyyəti I*. Bakı.
- İsmayılov, P. (2017). Müstəqillik illərində nitq etiketi məsələləri. *Laçın yurdu*, 1(21):33-38.
- Qarayeva, H. (1999). *Azərbaycan dilinin nitq etiketlərinin öyrədilməsi məsələləri*, Bakı.
- Vəliyeva, T. (2018a) *Nitq etiketlərinin nəzəri və metodik məsələlərinə həsr olunmuş məqalə silsiləsindən: 4. Azərbaycan dili dərslərində nitq etiketlərinin qoyuluşu (V-IX siniflər üzrə)*. [http://tahminavaliyeva.blogspot.com/2018/09/nitq-etiketlərinin-nzri-v-metodik\\_66.html](http://tahminavaliyeva.blogspot.com/2018/09/nitq-etiketlərinin-nzri-v-metodik_66.html).
- Vəliyeva, T. (2018b). Nitq etiketlərinin nitq mədəniyyətində yeri və nitqdə rolü. *Metodika: Təcrübə və Nəzəriyyə*, 1: 58-63.
- Vəliyeva, T. (2018c). *Nitq etiketləri: 6. Etiket qaydalarının və nitq etiketlərinin ünsiyyətdə rolü*. [http://tahminavaliyeva.blogspot.com/2018/09/nitq-etiketlərinin-nzri-v-metodik\\_63.html](http://tahminavaliyeva.blogspot.com/2018/09/nitq-etiketlərinin-nzri-v-metodik_63.html).
- Vəliyeva, T. (2018d). *Azərbaycan dili dərslərində nitq etiketlərinin tədrisi elmi-metodik problem kimi*. <http://tahminavaliyeva.blogspot.com/2018/09/vliyeva-thmin-azrbaycan-dili-drslrind.html>.
- Yusifov, M. (2019). *Nitq Mədəniyyəti*. Bakı.